

Династија Обреновић и српска војска

Специјални прилог

ТВОРЦИ ВОЈНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Пише Далибор ДЕНДА

Историју нововековне српске државности обележиле су три домаће владарске династије, од којих су две (Обреновићи и Карађорђевићи) владале Србијом, а једна (Петровић – Његош) Црном Гором. У 19. веку на државном врху Србије најдуже су се задржали Обреновићи, који су њоме управљали од 1815. до 1903, са прекидом од 1842. до 1858. године. Из ове владарске куће на српском престоу изменило се пет владара: Милош (1815–1839 и 1858–1860), Милан (1839), Михаило (1839–1842. и 1860–1868), Милан (1868–1889) и Александар (1889–1903). Као династија која је најдуже владала Србијом у 19. веку, Обреновићи су посебан печат оставили и на изградњи војне организације обновљене српске државе.

Н

а почетку владавине кнеза Милоша главну оружану силу нове српске државе у настајању чинио је наоружани народ или народна војска. У Милошеву заслугу спада формирање прве стајаће војске, као језгра будуће професионалне војне организације српске државе. Она је настала 1825. године, када је након Ђакове буне, у којој је део народне војске прешао на страну побуњеника, кнез Милош ради сопствене сигурности регрутовао из најбољих кућа 1.147 „здравих и гледних младића” и створио дванаест чета или „кумпанија” неједнаке јачине. Да би их прикрио од Турака, прозвао их је „уписни пандури” или „уписници”. Када је прошла година дана без икакве турске примедбе, прозвао их је „солдатима”, а како је и то код београдског везира и Порте прошло неопажено, Народна скупштина је маја 1827. озваничила назив.

Кнез Милош – оснивач стајаће војске

Постојање војске је коначно легализовано Хагишерифом из 1830. године. Стајаћа војска живела је у касарнама, примала плату и имала претежно полицијску улогу, јер је потпадала под Попечитељство внатрних дела.

Како је оснивање јединица „уписних пандура” или „солдата” прошло без већих протеста Турака, то је подстакло кнеза Милоша да 1830. ојача своју сигурност и ауторитет установљавањем посебне личне гарде. Ти

први кнежеви гардисти или „кадети”, за разлику од „солдата”, махом распоређених по земљи, бавили су где и кнез. Они су чували стражу око кнежевог конака и око кућа „најпревасходнијих министара”.

После 1830. године много лакше су осниване нове војне јединице, јер је султановим хагишерифом Србији и формално призната потпуна унутрашња аутономија, а кнезу Милошу право да ради одржавања поретка у земљи има у својој служби потребан број војника. За главног команданта своје новоизграђене војске кнез је поставио Тому Вучића Перишића, који се потписивао као „главни сердар воени и шеф књажевске гарде”.

Војне јединице су од 1827. добиле униформе, а од 1831. године биле снабдевене и заставама. Већ следеће, 1832. године, у Крагујевцу је при кнежевом двору установљена и Коњичка гарда која је, у ствари, била свита кнеза Милоша за најсвечаније прилике и

Милошева заоснивањина је, када је у ишњању војна организација, била за оно време и услове значајна. Захваљујући Милошевој стајаћој војсци Србија је добила језгро за развој професионалне војне организације, прве школоване официре и наоружала се са око 50 топова.

▼
Кнез Милош
Обреновић

била одевена по угледу на козаке, у плавој униформи, допуњеној калпаком и чизмама. Тада се израђује и прва формација српске регуларне војске по угледу на аустријску. Војска је била подељена на регimente (пукове), које су се делиле на дивизије (батаљоне), а оне на кумпаније (чете). Војска једне нахије чинила је кумпанију, а како је Србија у то време била састављена од дванаест нахија, имала је и дванаест кумпанија регуларне војске. Командант прве српске стајаће војске био је капетан Дамњан Глумац, бивши аустријски официр српског порекла, који је с лајтнантом Петром Поповићем и бившим аустријским војницима, такође Србима обучавао војску према аустријским правилима.

Кнез Милош старао се да српска војска у формирању добије и прве домаће школоване официре, па је стога у јесен 1833. године послао из своје гарде на обуку у руску војску десет пешака, десет коњаника и десет младића одређених за артиљерију. Када су се 1836. питомци који су успешно свршили обуку вратили у Србију, кнез Милош их је произвео у официре. Под њиховим утицајем је аустријски начин обуке у српској стајаћој војсци замењен руским, а повећана је и формација стајаће војске. По наређењу кнеза Милоша, Војнополицијска канцеларија је 1836. године формирала први пук стајаће војске од два батаљона пешадије, две батерије топија и два ескадрона коњице, чиме српска стајаћа војска добија и прве артиљеријске јединице. Како су током 1836. и 1837. године у Бечу купљени нови топови, формиране су четири батерије са осамнаест нових и једанаест старих топова.

Четири главне војне команде

Новом формацијом војске извршена је и подела Кнежевине

на четири главне војне команде чији су команданти имали и војну и полицијску власт. Ради јачања војничке дисциплине кнез Милош је 1836. године основао и неку врсту војног суда и издао наредбу о дужностима регрута и пропис о вршењу војне дужности. Исте године наређено је да се за издржавање војске од сваке пореске главе прикупи одређена количина жита и смести у општинске кошеве (магацине). Било је то прво прикупљање резервне хране. Желећи да војсци трајно обезбеди нове официре, кнез Милош је крајем 1837. године у Пожаревцу основао Књажевско-србску војну академију, која нажалост није дуго трајала, па је укинута већ 1838. године. Кнежевим указом, маја 1837, уведени су официрски чинови по угледу на руске: прапоршчик, поручик, полкапетан, капетан, мајор, потполковник, полковник, генерал-мајор и генерал-дивизијар. Ујесен исте године код Пожаревца је одржан први маневар целокуп-

не српске стајаће војске. Прве регрутације за стајаћу војску обављане су 1825, 1830, 1833. и 1836. године, док је војни рок трајао прво шест, а убрзо затим четири године. Прву владину кнеза Милоша Обреновића обележила је и изградња првих касарни у Крагујевцу (1831) и Пожаревцу, двеју у Београду (Сававала – 1834, Палилула – 1837/1838) и по једне у Топчидеру и Ђуприји.

Како је војска била главно оруђе Милошеве аутократије, слабљење кнежевог положаја наметањем тзв. Турског устава довело је и до великих промена у војсци. Уместо кнеза, Државни савет је овлашћен да руководи свим војним пословима којим се до тада бавила Војнополицијска канцеларија. Пошто кнезу Милошу није пошло за руком да буном стајаће војске у јуну 1839. обори устав, он се одрекао престола у корист свог старијег сина Милана, који се налазио на самртнич-

▲
Кнез Милош
Обреновић
(Павел Ђурковић)

▼▼
Кнез Михаило
Обреновић
(око 1865)

▼
Зграда
Артиљеријске
школе, 1850–1880

кој постељи. Ипак треба истаћи да је Милошева заоставштина када је у питању војна организација била за оно време и услове значајна. Захваљујући Милошевој стајаћој војсци Србија је добила језгро за развој професионалне војне организације и прве школоване официре и наоружала се са око 50 топова.

Владавина Уставобранитеља

Након абдикације кнеза Милоша ни његови наследници нису се дуго одржали на власти због сукоба са члановима Државног савета, па је настао шеснаестогодишњи прекид у владавини Обреновића Србијом. Владавина Уставобранитеља значила је смиривање на спољнополитичком плану и смањење формације стајаће војске које је извршено доношењем *Устројенија гарнизона и војинства* из 1845, али су у њихово време формиране ва-

жне институције за даљи развој српске војске какве су Санитетско одељење при Министарству унутрашњих дела (1839), Артиљеријска школа као претеча Војне академије (1850) и Тополивнице у Крагујевцу као зачетак српске војне индустрије. У то време и већи број српских официра шаље се од 1846. године на школовање и усавршавање у иностранство, а нарочито у Пруску. Њихово образовање и искуство биће од великог значаја за изградњу српске војне организације након повратка династије Обреновић на власт 1858. године, када је заједничким напорима либералне опозиције и присталица династије Обреновића из народа, и уз помоћ Ру-

сије и Француске на престо враћен кнез Милош. Он ће владати до смрти 1860. године, када ће га наследити син Михаило.

Повратак Милоша на власт – јачање војске

Пошто су Обреновићи важили за заговорнике активне спољне политике и главне идејне носиоце борбе против Турака, са повратком на власт кнеза Милоша почело се радити на поновном и планском јачању војске. Кнез Милош Обреновић је већ у мају 1859. изузео Војно одељење из Министарства унутрашњих дела и предао га Главном војном штабу. Месец дана касније од њега је устројена Главна војна управа, која је потчиње-

Михаилов „Закон о устројенију народне војске” од 29. августа 1861. званично је увео, поред стјајаће, и народну војску. Иако је своје порекло водила још из периода устјанака народна војска (милиција) званично је постјала састјавни део срјске војне организације тек за време владавине кнеза Михаила.

Артиљерија у Крагујевцу, 1864–1865.

на непосредно кнезу. Под Војном управом налазила се сва војска и сви војни заводи. Кнез Милош је укинуо и *Устројеније гарнизонај воинсџва* из 1845. и 5. јуна 1860. издао *Устројеније војске* којим је војска, поред полицијске службе, добила и задатак одбране земље. Стајаћа војска је добила

улогу припреме војних учитеља за народну војску. По *Устројенију војске* из 1860. године стајаћа војска требало је да има 129 официра, од чега само осам виших. Артиљеријска школа давала је мали број нових старешина, једва десетак у класи, и то на сваке две године, па су добар део официр-

▲
Српски војници
на платоу Горњег
града Београдске
тврђаве, 1867,
аутор
Анастас Јовановић

ског кора још увек чинили људи без стручног образовања, стасали углавном кроз праксу у гарнизонима. Цела војска имала је укупно 3.779 људи (са штабовима и две војне музике). Стајаћа војска остаће у наведеном бројном стању све до седамдесетих година 19. века, док ће главну војну >

▲
Кнез Милан
Обреновић са
штабом Врховне
команде српске
војске, нишка
тврђава, 1876/77

Михаило је створио бројчано импозантну војску која се ипак није одликовала особитим квалитетом. Она и поред доброј људској материјала није била сусодна за успешну офанзиву против Турске, пре свега збој њеној недостигајка школованих официра и војничкој реда, што се нарочито показало у српско-турским рајовима 1876–1877. године.

▲▲
Војна академија,
Београд, 1888.

▲
Кепи (капа француског
кроја) краљевог
ордонанса гардијског
капетана II класе
1883. година, Војни музеј,
инв. бр. 7480

▲
Команданти батаљона
и команданти
ескадрона у спомен
прамања нових
застава на Цвети
1886. ▶

▶ Питомци Војне академије, Београд, 1888.

▶ Питомци 21. класе Војне академије, 1890.

▼ Кнез Михаило Обреновић

снагу Србије и даље чинити народна војска милицијског типа.

Михаилове војне реформе

Кнез Михаило Обреновић, дошавши поново на престо, у народу је ширио идеју рата против Турака у коме би се Србија ставила на чело балканских народа у њиховој борби за национално ослобођење, за шта је било потребно изградити што већу војску. Михаилов *Закон о успројенију народне војске* од 29. августа 1861. званично је стога увео, поред стајаће, и народну војску. Иако је своје порекло водила још из периода устанака, народна војска (милиција) званично је постала саставни део српске војне организације тек за време владавине кнеза Михаила. Уведена је општа војна обавеза за све Србе без разлике, од 20 до 50 година,

изузимајући свештена лица и неспособне. Народна војска делила се на две класе: прву, која је била „одмах готова да крене“, а чинила ју је „једна четвртина пореских глава“, и другу, која је била резерва. Као и стајаћа, и народна војска делила се на пешадију, артиљерију, коњицу и пионири (инжењерију). Рачунало се да ће прва класа бројати око 50.000 бораца. Војска је требало да буде подељена у 17 пукова, са 62 батаљона, 26 ескадрона, 17 пионирских одељења и шест батерија. Друга класа могла је бројати до 40.000 људи. У артиљерију су се регрутовали обвезници, њих 1.200, искључиво из Београда и Крагујевца. У народној војсци старешине до капетанског чина требало је да буду из редова народних војника. Официри по позиву служили су само у главним штабовима команди: начелник или шеф штаба у чину мајора и онолико чланова са чином капетана колико има округа. Инструктори обуке требало је да буду најбољи међу ислуженим солдатима стајаће војске. Народна војска кнеза Михаила једно време је постојала само на папиру. Она тек од 1863. добија од државе пушке и муницију, када је из Русије набављено 39.200 пушака са прибором.

Идеја народне војске била је широко прихваћена и оцењивана као јефтина јер је сваки Србин био војник, а опет није пролазио кроз касарну. Међутим, иако је требало да послужи као средство спољне политике, као бројчано импозантна, таква народна војска својом организацијом и командовањем била је способна тек за локалну герилу у случају окупације, за општенародни устанак и ослободилачки рат, али се тешко могло очекивати да ће у миру стећи већу мобилност и способност за нагли и дужи покрет и брзу концентрацију, за иоле снажнији маневар и уништавајући удар. Да би се донекле

Официри Краљеве гарде 1892. год.

побољшао њен квалитет и квалитет њених старешина, егзерцир-на правила стајаће војске уведена су 1866. године и у народну, а у Београду и Крагујевцу отворене су посебне школе (течајеви) за образовање старешина народне војске, у којима су изучавани тактика, фортификација, четовање и топографија. И поред тога формирање јединица од људи, старешина и представника власти из исте средине, међусобно познавање и фамилијарност у односима, засновани на суседству и крвном сродству, могли су бити корисни кад се брани властита чељад, огњиште, домазлук и село,

али су углавном лоше деловали на дисциплину каква је била потребна за фронталне борбе, веће операције и далека ратовања.

У мају 1862. коначно је усвојен *Закон о устројенију Министарства војног*, које је заменило Главну војну управу. Задатак Министарства био је да регрутује, организује и војнички образује како редовну, тако и народну војску и да управља свим војним заводима, арсеналима, фабрикама и надлештвима, а француски официр пуковник Иполит Монден, који се у Србији задржао до 1865, постао је први српски министар војни. Под Монденовим

утицајем дотадашња правила и закони настали на основу руских еквивалената замењени су француским, нешто мало прилагођеним српским приликама. Монденова десна рука био је Миливоје Петровић Блазнавац, који ће као један од намесника за време малолетства кнеза Милана Обреновића знатно допринети даљем унапређењу српске војне организације.

После уређења Министарства војног, марта 1864. уведен је веома опсежан *Закон о устројенију војске* према коме је дужност војске била је да „брани отаџбину и буде потпора законитости”. Кнез је био „поглавар” војске, а војни министар је командовао у његово име и стајаћом и народном војском. Обнародован је и *Закон о војној дисциплини*, којим су били уређени организација и поступак војних судова у редовном и ванредном стању. Исте године покренут је и часопис *Војин*, као претеча српске војне штампе. Затим је 1866. у Пожаревцу одржан први већи маневар, а две године касније и у Београду. Да би се ублажио проблем малобројног официрског кадра, од 1867. године омогућено је и страним официрима да уђу у

Успомена са маневара Шумадијске дивизије 1893, групна фотографија штаба, краљ Александар Обреновић, Живојин Мишић (у позадини), Радомир Путник, страни изасланици (турски и руски)

српску војску. Набавком наоружања војска је и боље опремљена. Захваљујући пре свега бројчано нагло ојачалој војсци Михаиловог времена, али и упорној српској дипломатији, Турци су јула 1862. одлукама конференције у Канлици најзад принуђени да се иселе из Србије, као што је било предвиђено Хатишерифом из 1830, и да поруше тврђаве Ужице и Соко, да би 1867. године Турска

пристала и да повуче своје гарнизоне из Београда, Смедерева, Шапца и Кладова.

Михаило је створио бројчано импозантну војску која се ипак није одликовала особитим квалитетом. Она и поред доброг људског материјала није била способна за успешну офанзиву против Турске, пре свега због потпуног недостатка школованих официра и војничког

реда, што се нарочито показало у српско-турским ратовима 1876–1877. године.

Краљ Милан Обреновић – творац модерне српске војске

Након убиства кнеза Михаила, 1868. године, пуковник Миливоје Петровић Блазнавац, ослањајући се на подршку стајаће војске, довео је на српски престо Милана Обреновића, унука Милошевог брата Јеврема. Уместо малолетног кнеза владало је Намесништво са министром војним Блазнавцем на челу, у чије време се све више напушта француски и усваја пруско-немачки узор организације. У складу с тим је 1871. године уведено полагање испита за унапређење у официрске чинове (потпоручника, капетана и мајора), док се укупно бројно стање стајаће војске, према прописаној формацији, донекле повећало и износило је 4.918 људи, од тога 123 официра. Након свог пунолетства (1872) кнез Милан Обреновић све је више почео да се занима и за војна питања. Он ће у наредном периоду постати *spiritus movens* свих војних реформи у Србији.

У том периоду у Србији је започео и рад на изградњи војне доктрине, по узору на пруску војску. Од тог времена уводе се нови садржаји и методе обуке: тактичка обука, познавање наоружања, гађање, физичка обука. Главна (дивизијска) команда целе стајаће војске установљена је 1874. године, а 1876. издат је и први војни шематизам према коме је српска стајаћа војска имала 317 официра, међу којима и пет пуковника, 12 потпуковника и 20 мајора.

Избијање устанка у Босни и Херцеговини 1875. поставило је пред младу српску кнежевину и њену војску питање обрачуна са Турском. Једна од мера у јачању војске било је и оснивање Глав-

▲
Осма класа
питомаца
пешадијске
подофицирске
школе, 1896–1898.

▲
Друга класа
питомаца
Артиљеријске
подофицирске
школе, 1891–1893.

ног генералштаба као саставног дела Војног министарства 5. фебруара 1876, који је у ратно време образовао Штаб Врховне команде. У оквиру припрема за рат спроведено је и више других мера за побољшање војне организације и попуну јединица ратном опремом. И поред свега српско-турски ратови 1876–1878. изнели су на видело све мане народне војске. Недостаци који су исказани били су подстицај да се почне са још интензивнијим радом на постављању српске војне организације на савремене основе.

Реформа после српско-турских ратова

Мисао о реорганизацији војске потекла је од самог кнеза Милана Обреновића. Он није био војник ни по образовању ни по природи, али је био способан да одмах увиди главне потребе војске и њима потчини све остало. Војно стручна питања остављао је да се њима баве најбољи стручњаци из војске, док је он својим ауторитетом за то обезбеђивао средства. Овај период обележио је стога низ реформи под вођством генерала Јована Белимар-

ковића и дела виших старешина школованих у иностранству.

Једна од њих била је и реформа српског војног школства. Тако је Артиљеријска школа преформирана јануара 1880. у Војну академију, која је почела специјалистичко школовање официра свих родова војске на нижем и вишем курсу. Нижа школа подмиривала је потребе строја, а Виша школа потребе науке. Након тога одабрани официри упућивани су у стране државе једино за артиљеријско-техничко и инжењеријско-техничко више образовање. Од 1880. године почело се и са двогодишњим школовањем приправника за генералштабну струку, чиме је заокружен строг систем селекције официрског кадра, а од 1889. и двогодишње школовање подофицира. У том периоду уведено је и мноштво других прописа по којима је српска војска организацијом и структуром постајала све сличнија европским армијама. Од највећег значаја био је нови *Закон о устројству војске* из 1883. према коме се, уместо двојства стајаћа војска – милиција, ствара мешовити систем, а стални кадар се у мо-

▲
Краљ Милан Обреновић са официрима полазницима курса за упознавање са новом српском брзометном пушком М1899, Команда активне војске, Горњи град, Београд, 1900.

билном (ратном) стању попуњава обученом резервом која се према годиштима делила у три позива. Укинута су дотадашњи корпуси и корпусне територије и, уместо њих, образовано пет дивизијских области од по три (касније четири) војна (пуковска) округа од по четири војна (батаљонска) среза.

Официрска служба најбоље плаћена у држави

Да би се постигла максимална брзина приликом мобилизације прихваћен је пруски принцип територијалног попуњавања ратне јединице из најближе околине. У рату је требало формирати пет дивизија првог позива (активних), пет дивизија другог позива и 60 батаљона трећег позива. Међутим, требало је времена да се од релативно малобројног сталног кадра од 20.640 регрута створе потребне обучене резерве за развој такве формације, која ће бити достигнута тек пред балканске ратове. У то време радило се убрзано и на подизању материјалне спреме, па је одобрен кредит за набавку 100.000 пушака *маузер-кока* М.80, калибра 10,15 mm, док се из Францу- ➤

ске за артиљерију набављају челични топови острагани система *Де Банж*, тада најсавременији у Европи (270 пољских и 42 брдска оруђа). Заједно са овим набавкама дошло је до знатног повећања официрских плата, па је официрска служба постала најбоље плаћена у држави. Реформисана војска постала је и главни ослонац владара како у спољној, тако и у унутрашњој политици. То је нарочито дошло до изражаја приликом гушења Тимочке буне 1883. године коју су

инспирисали радикали као противници укидања народне војске. Ипак, Миланова брзоплетост да Србија уђе у рат против Бугарске 1885. године, у моменту када војне реформе још нису ни почеле да дају прве резултате, довела је до тешког пораза на Сливници. Рат са Бугарском се из много разлога за Србију завршио несретно, али су из њега извучена значајна искуства, која ће имати позитиван утицај на даљи развој војне организације у Србији. Пораз на Сливници утица-

▲
Стројева обука
војника новим
пушкама, почетак
20. века

ће и на абдикацију краља Милана 1889. године, али ће после изгубљеног рата српска војска наставити свој развој убрзаним темпом, пре свега његовим разумевањем и заслугом.

Српска војска и последњи Обреновићи

Након абдикације краља Милана у корист малолетног сина Александра радикалска влада покушала је да васкрсне народну војску и да смањи војне расходе. Назад се ипак није могло, па су за-

коном из 1890. године учињене само козметичке промене, те се српска војска и даље ни по чему није разликовала од савремених европских армија. Радикали су ипак смањили војни буџет са 14.000.000 на 11.000.000 динара, али науштрб трошкова обуке и дужине службе у кадру. И поред опструкција и Миланов наследник краљ Александар Обреновић наставио је рад на модернизацији војске у маниру свога оца тиме што је честим вануставним интервенцијама одстрањи-

вао демагошке мере иза којих су стајали радикали. Иако се радије бавио политиком него војним стварима у његово време започиње и озбиљан рад на новој српској војној доктрини усмереној на покретни рат која је поред класичног садржала и директивно командовање (Mission command). Она је уведена 1894. године када су издати нови *Уџуџи и џројиси за рајину службу*. Најзначајнија врста обуке с тим у вези били су велики маневри са чијим редовним одржавањем се почело 1893. године. Од 1894. године свим већим маневрима, који су обухватили две комплетне дивизије, руководио је Главни генералштаб. Од наредне, 1895. године, Главни генералштаб почео је радити и на систематској изради разних варијанти ратних планова, а од 1896. започео је и интензивнији рад на постизању предвиђене мирнодопске формације војске, претварањем дела дотадашњих пешадијских батаљона у пешадијске пукове. Тим мерама формација је само приближена прописаној, па је у 20 пешадијских и гардијских пешадијских пукова, колико је тада имала српска војска, уместо четири било само по два батаљона. Међу највећим проблемима за даље увећање формације био је недостатак официра.

Коначни печат изградњи српске војне организације на професионалној основи дао је ипак бивши краљ Милан, који се после новог договора са сином поново враћа у Србију 7. октобра 1897. године. Александар му је почетком 1898. дао чин генерала и положај команданта Активне војске. На тој дужности Милан Обреновић се налазио до почетка 1901. године. Ову одлуку Александар је донео јер му је одговарало да бригу о војсци пребаци на свога оца који му је био

▲
Парадни мундир
коњичког нижег
официра Војске
Краљевине
Србије, 1900.
година, Војни
музеј

*Мисао о
реорјанизацији
војске џошекла
је од самој
кнеза Милана
Обреновића.
Он није био
војник ни џо
образовању ни
џо џрироди, али
је био сјособан
да одмах увиди
јлавне џошреде
војске и џима
џошчини све
остјало.*

поузданији од било ког генерала. Главни помоћник у реформском раду краљу Милану био је генерал Димитрије Цинцар-Марковић, који се након укидања Главног генералштаба нашао на челу Штаба Команде Активне војске. Те 1898. године Србија је добила и прве дефинитивно разрађене ратне планове који спадају у заслугу генерала Димитрија Цинцар-Марковића.

Постављењем за команданта Активне војске краљ Милан је добио од свог сина неограничено овлашћење да ради у војсци шта и како хоће. Он је имао првенство у војним пословима у односу на војног министра, којем је формално био потчињен, што је само додатно допринело бржем спровођењу реформи. Настављен је рад на проширењу формације. Развијени су пешадијски пукови сталног кадра, тако да је 1899, уместо двадесет пукова са по два батаљона, створено 15 пукова са по четири батаљона, чиме је укупан број батаљона повећан за 50 одсто. На тај начин пук је већ у време мира имао своју потпуну организацију од четири батаљона, па је у случају рата било потребно само позвати резервисте у већ формиране јединице.

Ове промене у формацији нису биле само квантитативне већ и квалитативне, јер су тада први пут јединице ранга пука имале одговарајућу јачину пука, а оне ранга бригаде и стварну снагу бригаде. Да би добио потребан кадар за поуну нове, проширене формације, краљ Милан је повећао број питомца Војне академије и скратио рок школовања са три на две године. За седам година (1897–1904) Војна академија је произвела 710 нових официра. Повећање броја питомачких места у Војној академији поклопило се са смањењем броја гимназија, >

па је подмладак који није могао у гимназију појури у академију уместо у грађанске школе. Војна академија је одједном примила у себе масу младих интелектуалаца и међу њима већи број сељачких синова него раније. Краљ Милан је тиме знатно подмладио и по-народио официрски кор у који је ушао нови дух. Почело је и грађење великих војних грађевина, од којих су најпознатије касарне у Ужицу, Крагујевцу, Чачку, Врању, Нишу и Београду.

Војска је наоружана са 90.000 нових Маузерових брзометних пушака, које су наручене 1899, док су 44 модерна позицијска топа пристигла из Француске у јесен 1900. године. Бивши краљ имао је велику жељу да се за српску војску набаве и брзометни топови, који су се крајем 19. века појавили као велики искорак војне технике, и то 23 батерије од по шест оруђа. Милан је планирао да се брзометна оруђа набаве из Аустрије, али ови ње-

гови планови нису остварени до напуштања позиције команданта Активне војске.

Миланове реформе у војсци стајале су много новаца. Краљ Милан је својим ауторитетом могао изнудити од владе и скупштине велико повећање војног буџета које је прво са 14.000.000 отишло на 20.000.000 динара. Захваљујући њему на министарским седницама о војном буџету уопште се није смело расправљати, већ се усвајало оно што предложи краљ и министар војни. Скупштина је усвајала све што се тиче војске без расправе и једногласно. Свака опозиција жигосана је као недостатак родољубља. Војни расходи у то време, заједно са ванредним кредитима за наоружање, узимали су због тога лавовски део српског државног буџета. Тако су 1897. износили 36,86%, 1898 – 22,57%, 1899 – 29,08%, а 1900. чак 44,33% свих државних прихода на годишњем нивоу.

▲
31. класа питомаца
Војне академије,
1898–1900.

*Да би добио
попуну кадар
за попуњавање
формације,
краљ Милан,
сада у чину
генерала и
на положењу
команданта
Активне војске,
повећао је број
питомаца Војне
академије и
скратио рок
школовања
са три на
две године. За
седам година
(1897–1904)
Војна академија
је произвела 710
нових официра.*

Милан је био популаран међу официрима

Док је краљ Милан био командант Активне војске у војсци се радило марљиво и са еланом. Обука са новим пушкама задавала је много посла. Уз то су држане вежбе са резервистима, као и највећи маневри до тада. Краљ Милан био је врло популаран и међу официрима. Осећали су да он воли војску и били су горди да је један бивши краљ пристао примити на себе посао једног генерала. У понашању са официрима био је много природнији и привлачнији него у опхођењу са политичарима, од којих је зазирао. Имао је ону мешавину старешинског достојанства и доброг другарства која се допадала официрима. Чак и његова спољашња појава правила је својом стаситијом бољи утисак у униформи него у цивилу. Он је са друге стране у оцени официра, нарочито нижих, имао доста сигур-

но око. Код виших официра, поред добре стручне спреме било му је битно и да ли су династичари, а нарочито је био несклон онима који су симпатисали радикале, па је жртва његове ненаклоности био и будући први војвода српске војске Радомир Путник. Ако се изузму два наведена фактора, краљ је у оцени виших официра био доста непристрастан истичући на прво место оне официре који су се у време рата одликовали, није трпео улизице и волео је да буде окружен људима од вредности. Његов начелник штаба генерал Димитрије Цинцар-Марковић уживао је глас теоријски најспремнијег генералштабног официра српске војске. Поред тога, иако је у Путнику доживљавао политичког противника, свестан његове способности и војничког генија Милан га је сматрао нашим нај-

бољим војничким учитељем, који би корисно послужио и великој немачкој или француској војсци.

Краљ Милан своју дужност команданта Активне војске узимао је изузетно озбиљно. Његова ревност у обављању дужности утицала је на официре који су се утркивали ко ће брже и боље испунити свој задатак. Милан је био веома популаран у војсци која је њему за љубав била спремна на све подвиге и на све жртве. Ипак, због намере краља Александра да се ожени са дворском дамом Драгом Машин дошло је до раскола између њега, официрског кора и младог краља. Многи високи официри отворено су краљу исказивали сумњу у морал његове изабранице, о чему се на широко причало по београдским али и провинцијским касарнама. Краљ је изазвао шок међу официрима веривши Драгу, док се бив-

*И поред
ојструкуција
и Миланов
наследник краљ
Александар
Обреновић
наставио
је рад на
модернизацији
војске у маниру
своја оца тиме
што је честим
вануштавним
интервенцијама
одстигао
демагошке
мере иза којих
су стајали
радикали*

▼
Деветнаесто
генералштабно
путовање од
31. августа до
14. септембра 1901.

ши краљ Милан налазио на лечењу у Карлсбаду. Официрски кор био је спреман да стане иза Милана у случају да се овај одлучи да се врати и државним ударом спречи Александрову женидбу. Не желећи да устаје са војском на сина у којег је полагао све своје наде, Милан је поднео оставку на место команданта Активне војске.

Након одласка краља Милана са места команданта Активне војске официрски кор био је посебно незадовољан. На то су нарочито утицале јавне осуде краља Милана у којима је предњачила престоничка жута штампа. То своје незадовољство официри су исказивали и јавно. Као одговор са Двора почела су гоњења краљичиних противника у војсци, а да ли је неко био противник краљице Драге није се ценило само кроз његово држање при краље-

вој женидби, већ и по томе како је стајао код краља Милана. Ко год је важио за Милановог човека, био је одмах сматран за противника краљице Драге. Тиме су нарочито били погођени виши официри. Тако је на пример од шест дејствујућих генерала њих четворо пензионисано. Било је примера да је пензионисаним присталицама краља Милана одузимано право на ношење униформе и да су издавана наређења да их њихови бивши класни другови и сарадници, официри не смеју поздрављати на улици. Они официри које је бивши краљ пензионисао сада су враћани у службу, док су најважнији положаји у војсци додељивани не онима који су били најспособнији, већ онима који су најбрже били у стању да се прилагоде новонасталој ситуацији. Захваљујући томе официрски кор био је оштро подељен на присталице и противнике краљеве жене. И поред свих мера већина официра била је незадовољна новим стањем и то није крила. Када се краљевски пар, на пример, појавио први пут на балу у официрском дому, дочек није био нимало ср-

дачан. Хладноћа официра према краљевском пару упадала је у очи и приликом обележавања краљеве крсне славе на Двору. Незадовољство у војсци било је још веће када је краљ у престоној беседи коју је потврдила и Народна скупштина осудио бившег краља Милана и забранио му повратак у земљу за свагда. Смрт краља Милана у фебруару 1901. године у Бечу била је искрено ожалена само у војсци. Краљ Милан био је свакако најзаслужнији Обреновић за формирање модерне српске војске, много нападан у јавности баш због тих реформи. Говорило се да је заробио цео народ у касарну и да је створио једну официрску „касту“ која раније није постојала. У најтеже грехе уписивао му се његов „милитаризам“, будући да није крио намеру да од војске начини стуб династије, али је та савремена војска била и институција без које се на ослобођење и уједињење српства није могло ни помислити. Он је у српском официрском кору остао упамћен као најомиљенији и најпопуларнији од свих владара у нововековној српској историји. Након његове смрти ни

▲
Генералштабно
путовање, од
31. августа до
14. септембра 1901.

*Краљ Милан
био је свакако
најзаслужнији
Обреновић за
формирање
модерне српске
војске, али и
многи најадан
у јавности баш
због реформи
које је иредузео*

Команда активне војске није била дугог века. Указом од 17. новембра 1902. она је расформирана, а Главни генералштаб поново је почео да дејствује као засебно надлештво. Нешто пре тога донет је и нови *Закон о успројству војске* од 27. јануара 1901, који је чинио основу на којој се развијала српска војна организација у наредном периоду. На челу Главног генералштаба нашао се генерал Димитрије Цинцар-Марковић, који је свакако био једна од најзначајнијих личности за изградњу српске војске на савременим основима. Иза њега је остала и нова *Уредба о ђенералштабној стурци* донета 31. децембра 1902, којом је начелник Главног генералштаба добио право да непосредно реферише краљу као врховном команданту војске о свим важнијим пројектима и пословима. Тако је додатно ојачан положај начелника Генералштаба у односу на министра војног, а Србија је тим решењем следила немачки узор. Промене које су уследиле након смене династија 1903. године довешће до тога да је захваљујући овој уредби у првој деценији 20. века начелник Главног генералштаба генерал Радомир Путник имао најважнији положај у српској војсци и несметане услове за наставак реформског рада на темељима које је поставио краљ Милан. Случај је хтео да два политички сукобљена човека, краљ Милан Обреновић и војвода Радомир Путник, буду уједно и две кључне личности чијом је заслугом српска војска постала прворазредна борбена снага чији ће се домети показати тек у току балканских ратова и Првог светског рата. Парадокс је такође био и у чињеници да је баш она војска коју је краљ Милан градио као ослонац и узданицу династије била та чији су официри убивши краља Александра и краљицу Драгу довели до њеног краја.!